

Bitmeyen Kavga: Vergi, Vergide Bir Pasif Direnç Örneği Henry Thoreau¹

İbrahim ÖZMEN (https://orcid.org/0000-0003-2632-4217), Department of Public Finance, Selçuk University, Turkey; e-mail: ibrahimozmen@selcuk.edu.tr

Endless Quarrel: Tax, an Example of Passive Resistance in the Tax Henry Thoreau²

Abstract

This study deals with the tax resistance which has caused major changes in the history of mankind from the work of Henry Thoreau. In this study, the concept of passive resistance which is one of the tax resistance types is evaluated in the context of civil disobedience. The scope of this work constitutes Henry Thoreau's concept of disobedience which is first spread to individual but later social layers. The concept of civil disobedience in tax gives the impression that there are some common points in the cause and effect context where the taxpayers are faced with authority. In this sense, taxes, wars, and attitudes of individuals are historically meaningful.

Keywords : Endless Quarrel, Tax, Henry Thoreau, Civil Disobedience, Passive Resistance.

JEL Classification Codes : H20, H26, H30.

Öz

Bu çalışma insanlık tarihinde büyük değişikliklere sebep olan vergi direnci konusunu Henry Thoreau'nun eserinden hareketle ele almaktadır. Çalışmada, vergi direnç türlerinden biri olan pasif direnç kavramına sivil itaatsizlik kapsamında bir değerlendirme getirilmektedir. Çalışmanın kapsamını Henry Thoreau'nun başlangıçta bireysel ancak sonraları toplumsal bir zemine yayılan itaatsizlik kavramı oluşturmaktadır. Vergi özelinde sivil itaatsizlik kavramı, vergi ödeyenlerin otorite ile karşı karşıya geldikleri durumlarda, neden-sonuç ilişkisi içinde kimi ortak noktalar bulunduğu dair izlenim vermektedir. Bu bağlamda vergi, savaş ve bireylerin tutumları tarihsel olarak bir anlam ifade etmektedir.

Anahtar Sözcükler : Bitmeyen Kavga, Vergi, Henry Thoreau, Sivil İtaatsizlik, Pasif Direnç.

¹ Bu makale Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda, Prof.Dr. Abdulkadir BULUŞ'un danışmanlığında 2016 yılında İbrahim ÖZMEN tarafından hazırlanan "Tarihsel Olarak Vergi Gelirlerinin Belirleyicileri ve BRIC-T Üzerine Ekonometrik Bir Analiz" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² This article is produced from the dissertation of İbrahim ÖZMEN which titled as "Determinants of the Tax Revenues in a Historical context and an Econometric analysis on BRIC-T Countries" and supervised by Prof.Dr. Abdulkadir BULUŞ at Graduate School of Social Sciences, Necmettin Erbakan University in 2016.

1. Giriş

Vergi, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin en önemli gelir kaynağı olma özelliğine sahiptir. Bu olgu günümüzde olduğu kadar insanlığın ilk toplumsal yaşam içine girdiği prehistorik dönemde, ilk kent devletlerinde ve imparatorluklarda da benzer şekildeydi. Bu bağlamda vergi toplayan ve vergi ödeyenler arasındaki tarihsel bağın varlığını ortaya koymak çok güç değildir. Çok eskiye gitmeden modern vergi kavramının tanımlanmasına dair tarihsel bir araştırma yapıldığında, verginin egemenliğe dayandığı ilkesi, onun en belirgin özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. David Ricardo'nun (1821: 1059), Adam Smith'in (2008: 717) tanımlarına yapılan eklemeler aşağı yukarı benzer özellikleri ifade etmektedir. Verginin tanımı, klasik maliyecilerden modern maliyecilere geçiş sürecinde, egemenlik ilkesine ek olarak "parasal ödemeler" şeklindeki eklenti ile süregelmiştir.

Bu anlamda vergi egemen ile egemene tabi olanlar arasındaki ilişkinin karşılıklı etkileşimini ifade etmektedir. Vergi toplayanlar ve vergi ödeyenler arasında, verginin doğal yapısından kaynaklı çatışma ve uyum, bu çalışmada *bitmeyen kavga* şeklinde nitelendirilmektedir. Egemenlik ve otoriteye dayanan vergi düzeninde, vergi yükümlüsünün davranış şekilleri oldukça önemlidir. Devlet ve otorite açısından vergi, aynı zamanda egemenliğin sürekliliği, devletin varlığı ve devamlılığı, sağlanan hizmetler ve bunların bedelleri, zorunlu hizmetlerin sağlanması gibi oldukça önemli ekonomik ve politik hususlar ile yakından ilgilidir. Tarafları açısından birbirinin zıttı ve çelişik gibi gözükken vergi kavramına yönelik yapılacak tespitlerde, birçok değişkenin varlığı ve etkileşimi dikkat çekmektedir.

Bu bakımdan verginin tarihi seyirindeki değişkenler iktisat ya da maliye tarihindeki değişkenlerden biraz farklıdır. Dünyadaki ilk vergi örneklerini en az 3000 yıl öncesine ait yazılı belgelerde veya arkeolojik kanıtlar yardımı ile rahatlıkla ortaya koyabilmekteyiz. Verginin tarihsel sürecine dair kanıtlar, sadece ilk yazılı belgelerde yer almasından ileri gelmez. Ayrıca vergi, insanlık tarihi boyunca günlük hayatın tüm yapı taşlarında yer almaktadır. Bu anlamda vergi, tarihi bir hadisedir (Aksoy, 1994: 173). Prehistorik dönemlerden elde edilen arkeolojik bulgularda bireyin toplumsal yaşama adım atması ile karmaşık toplumsal yapıların ortaya çıkışı, yazının icadı ve toplumsal hayatın gelişmesi, sınıfların oluşması, kurumların ortaya çıkışı ve nihai aşamada devletin oluşturulması³ gibi hususlarda vergi ve verginin tarafları arasındaki ilişkide hiç bitmeyen kavga, düzen arayışı, kaos ve tekrar düzen şeklinde devam eden tarihsel bir süreç gözlenmektedir.

Şayet egemenlik kavramı verginin özüne yerleşmiş ise Rousseau'nun egemen veya otorite sahibinin görüşlerini ifaden eden düşünceleri, aktarmaya çalışacağımız çatışma ve uyum konseptinin anlaşılması açısından bir özet niteliği taşıyacaktır. "*Seninle öyle bir*

---

³ Buradaki tarihsel süreç yorumu okuyucunun dikkatini çekmek için yapılmıştır. Devlet kavramı ile ifade edilen artülke veya Sümer dönemindeki ilk kent devletleridir.

sözleşme yapacağım ki, hep benim iyiliğime ve senin zararına olacak; keyfim istediği sürece ben uyacağım, yine keyfim istediği sürece sen uyacaksın" (Rousseau, 2014: 12). Egemenliğe dayanan vergi konsepti Rousseau'nun bu görüşlerini doğrulamaktadır. Bu anlamda konu bir bakıma yasa koyucuların yasaları yorumlamaları ve yorum yöntemleri ile de yakından ilgilidir. Nitekim Hobbes, yasaları kimin yorumladığı konusunda net bir görüş ifade etmektedir. "*Yasaları düzenleyenler, yorumlama hakkını da ellerinde bulundurmaktadırlar*" (Hobbes, 2008: 196).

Rousseau (1995), *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* isimli eserinde, bireylerin toplumsal hayata geçmeden önce ellerinde bulundurdukları özgürlükleri geri almanın, bireyi doğal ve özgür haline geri çevirmenin tartışmasını yapmaktadır. Ancak Rousseau (2014), diğer eseri *Toplum Sözleşmesi*'nde bunun zorluklarından bahseder. Bireyin toplumsallaşma evresine girişi geri dönüşün olmadığı bir süreç şeklinde yorumlamaktadır. Rousseau *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'nda ortaya çıkan kurumlar ve sözleşme hali ile özgürlüklerini kaybeden bireyin portresini çizerken diğer eseri *Toplum Sözleşmesi*'nde çatışma, düzen arayışı ve kaosun ne kadar sürse de her zaman bir ilk sözleşmeye dönme zorunluluğunun bulunduğunu ifade etmektedir (Rousseau, 2014: 3-13).

Yukarıda kısaca değinilen süreç tarihsel anlamda bir olgu şeklinde kendini göstermektedir. Bu süreç 'şeylerin' doğasına uygun olarak, bazen doğal akışı içinde bazen dışsal faktörler ile yön ve yol bulmaktadır. Yer verdiğimiz bu yaklaşım vergi özelinde geçmiş dönemlerde günlük hayatta yer bulan örnekleri kavramak açısından önemlidir. Bitmeyen kavga kavramı vergi açısından tarafların öyküsünü ifade etmekte iken bu çalışma vergi ödemekle yükümlü olanların öykülerini ele almaktadır.

Bireyin içinde yer aldığı bütün toplulukların tarihi gelişim evreleri; şefler, tiranlar, imparatorlar ve kralların yönetiminden geçmiştir. Günümüzde yer alan kurum, kavram ve davranışlar, geçmişin kalıntılarını büyük ölçüde taşımaktadır. Bu durum, kültürel belleğin doğal bir sonucu olarak görülebilir. Tarihte, egemenlerin büyük bir kısmı elde ettikleri her neyse onu garanti altına almaya çalışmışlardır. Bu da vergi sürecinde yaşanan, taraflar arasındaki uzlaşmazlığın izlerini sürmeyi kolaylaştırmaktadır.

Rousseau (1995), *doğal eşitsizlik* kavramının tanımına, kendi barınağını yapan bireyin çalıştırmaya başlattığı ilk doğal eşitsiz ile giriş yapmaktadır. Toplumsal hayatın ilk evrelerinde şef ya da kral şeklinde vücut bulan otorite, yine Rousseau (2014)'nın *Toplum Sözleşmesinde* belirttiği gibi bireyin kendi efendilerini yaratması ile devam etmektedir.

Vergiye tahsil eden ile ödeyen arasındaki çatışma ve uyumun, otoritenin başlangıç durumundaki ilkeleri ve nihai amacını yok sayması ile de yakından ilgili olduğuna dair izlenim vermektedir. Maliye tarihi bu anlamda çok sayıda ve yüksek oranlardaki vergilere karşı toplumun şiddetle karşı çıktığı örneklerle doludur.

Yukarıda kısaca yer vermeye çalıştığımız verginin tarafları arasındaki etkileşimler birbirinin zıttı ve çelişik durumlar gibi gözükmektedir. Bu tür olgular arasındaki ilişkiler sosyoloji yazınında *toplumsal eylem kuramları* bağlamında ele alınmaktadır. Toplumsal

eylemlerin araştırılması ve anlaşılması konusundaki yöntemlerden Max Weber (1949)'in sosyal bilim alanına getirdiği öneriler süreçlerin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Weber (1949)'e göre eylemin kişiler tarafından yapılmasına haklılık kazandıran veya bireyleri belirli bir tarzda davranmaya zorunlu kılan değerler ile faaliyetin içeriği hakkında nedensellik ilişkisinin bulunup bulunmadığı oldukça önemlidir.

Bu çalışmada, vergi ödemenin görev olduğu, vergi ödememenin ahlaki açıdan ve dil açısından olumsuz olduğu ön kabulü ile oluşan yaklaşımda taraflardan nesne konumunda olan vergi ödeyecek bireyin davranış şekillerine dair bir örnek vaka irdelenecektir. Bu kapsamda bu çalışmada giriş bölümünü takip eden bölümlerde vergi ödeme konusunda bireyin davranış biçimleri, vergiye karşı bireyin ve toplumun tavrı, vergi direnci kavramları ele alınmaktadır. Ardından sivil itaatsizlik kavramı ile bu kavramın eylemini gerçekleştiren Henry Thoreau'nun vergiye yönelik tavrı, gerekçeleri ve eylemi yine kendi eseri kapsamında ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Son olarak sonuç bölümünde kısa bir değerlendirme ve günümüz vergi konseptine yönelik tespitler yer almaktadır.

2. Vergi Karşısında Bireyin Durumu

Herhangi bir olgunun çözümlenmesinde kimi disiplinler bazı genellemelere sahiptir. Haliyle bu genellemelere vergi konusunda yapılacak açıklamalarda da başvurulmaktadır. Bunlar arasında kültürel ve coğrafi yaklaşım tezleri, içerdiği sosyolojik unsurlar nedeni ile öne çıkar. Kültürel yaklaşım tezi, vergi sorumlularının vergi ödeme konusundaki tutum ve davranışlarını anlamak için çeşitli kültürlerde yer alan vergi kelimesine dair örneklerden hareketle kimi çözümler gerçekleştirmektedir. Bu yaklaşım yardımı ile toplumsal dinamiklerin vergi yükümlülüklerine karşı bakış açısına dair kimi bilgilerin elde edilebileceği belirtilmektedir.

Diğer yandan vergi konusundaki coğrafi yaklaşım tezi ise, farklı coğrafi bölge halklarının vergi ödeme konusundaki yaklaşımlarına dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımda, farklı coğrafi alanlardaki ülkelerde vergi ödeme yaklaşımları coğrafi esaslar kapsamında karşılaştırmakta ve çözümler geliştirmektedir. Örneğin Kuzey Avrupa bölge insanı vergi ödeme konusunda oldukça anlayışlı iken, Akdeniz ve Latin Amerika bölge insanı için bunu söylemek pek de kolay değildir (Nadaroglu, 1992: 288-298).

Bu yaklaşımlara ek olarak vergiye karşı bireyin davranış şekillerini belirleyen birçok unsurun varlığı bilinmektedir. Vergi ödeme konusundaki temel görüşler vergilendirmenin sınırları şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bunlar vergilemenin *hukuki sınırları*, *siyasal sınırları*, *toplumsal ve kültürel sınırları*, *ekonomik sınırları*, *mali sınırları* ve *psikolojik sınırları* şeklinde sıralanabilir. Bu sınıflandırmada yer verilen unsurlardan birisi dışındaki - vergilemenin psikolojik sınırları- diğer tüm başlıkların vergiyi tahsil edenin genel durumuna yönelik olması dikkat çekicidir. Bunların dışında vergilemenin psiko-sosyal yönünü ele alan, vergiyi ödeyenlerin sayısının oldukça çok olmasından dolayı verginin psikolojik etkilerinin sosyal açıdan da ele alınması gerektiğini ileri süren görüş mali sosyoloji içinde yer almaktadır (Çiçek vd., 2008: 18).

Schmölders (1976)'in vergilemenin psikolojik sınırları konusunda görüşleri bu kapsamda oldukça önemlidir. "Vergilemenin sınırları her şeyden önce psikolojik niteliktedir. Bu nedenle, kanun koyucu egemen vergi zihniyeti ve vergi ahlakı ile bu iki unsuru etkileyen ekonomik ve psikolojik olayların durumuna göre vergi yükümlülerinin, vergilemenin verimliliğini önemli ölçüde sınırlayan -fakat her halükârda kesinlikle etkileyebilen- tepkilerini dikkate almak zorundadır" (aktaran, Çiçek vd., 2008: 17).

Bu bağlamda vergi ödeme konusundaki otorite tarafından olumsuz kabul edilen ancak birey açısından çeşitli sebeplerden dolayı haklı görülen vergilemenin psiko-sosyal yönleri ve davranış şekilleri temelde iki gruba ayrılmaktadır. Mükellefin vergi ödememe yönündeki tepkisi *doğal* kabul edilmekte ve *vergi direnci* şeklinde isimlendirilmektedir (Gök, 2007: 146). Bu tepkilerden ilki; pasif tepki, bir diğeri ise aktif tepkidir. Pasif tepki ile teorik olarak anlatılmak istenen hukuki yollar ile bireyin vergi ödememe gayretidir. Bu durumda birey otorite tarafından herhangi bir cezai yaptırıma tabi tutulmaz (Aktan vd., 2002: 117-125). Aktif tepkide ise birey hukuki olana direnip çeşitli yöntemler ile vergi ödemeye karşı gelmekte veya vergi ödemeyi reddetmektedir. Aktif tepkide yer alan davranışı sergileyen birey her ne olursa olsun otorite tarafından ceza ile tehdit edilmekte ve cezaya çarptırılmaktadır. Aktan vd. (2002) tepkilerin otorite ve birey açısından sonuçlarına göre bu şekilde bir ayırım yapmaktadır.

Vergi ödemeyi seçen birey ile vergi ödememeyi seçen birey arasında düşünsel, sosyolojik ve psikolojik açılardan farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu davranış biçimlerinden en dikkat çeken risk bilincine yönelik getirilen açıklamalardır. Risk bilinci temelinde oluşturulan yaklaşım, ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilki vergi ödeyen bireyin risk kaynağı olarak gördüğü olguya karşı sergilediği tutum veya davranışı üzerinde durmaktadır (Nar, 2015). Bir diğerk görüş ise risk kaynağını onun buyurgan bir özellik taşıdığına dair görüşten hareket etmektedir. Vergiyi bir risk olarak gören bireyin tutumu veya devletin vergi ödemeyi reddeden bireye karşı tutumu psikoloji ile yakından ilgilidir. Konu hakkında verilen örneklerden birisi sigara içenler ve içmeyenler arasındaki davranış şekillerine yöneliktir.

"Sigara içme davranışının damgalanması, asıl niyetin düzenleyici bir güç oluşturmak olduğunu gösteriyor. Risk alma davranışının ahlaka aykırı olduğunu belirtmek için, bir bireyin davranışının diğer insanları etkilememesi gerektiği söylenir. Böylece sigara içme davranışı, istemeden onun etkisine maruz kalan insanlara verdiği zarar yüzünden lanetlenir. Bütün bireysel davranışların diğer insanlar üzerinde dolaylı ya da dolaysız bir etkisi olduğu için de, düzenleme gücünün alanı genişler. Risk odaklı ahlak anlayışını savunan bazı kişilere göre, kendi adına riske giren kişiler, davranışlarının sorumluluğunu 'vergisini ödeyen ve risk almaktan kaçınan vatandaşlar'da dahil olmak üzere diğer herkese yayar" (Furedi, 2001: 198-199).

Risk bilincini yaymaya çalışan sosyologlar da sorunu bireysel davranışlar temelinde açıklamaktadır. Bunlardan Luhman, bir insanın riskli davranışlarının diğer insanlar için tehlike yaratmasını, modern toplumun temel sorunlarından en dikkat çeken olarak yorumlamaktadır (aktaran, Furedi, 2001: 199). Burada, otoriteyi kabul etmeyen bireyin

davranışlarının düzenlenmesi talebi, zımni olarak işaret edilmektedir. Bu yaklaşım ile vergi ödememeyi seçen bireyin davranış şeklinin, -daha en başında yani karar alma sürecinde- vergi ödeyenlerin davranışları ve otoritenin bu yönde aldığı tavır sebebiyle iradesi dışına sürüklenmesini ifade etmektedir. Bu bakımdan otorite, vergi ödememe yönünde tavır sahibi olan birey davranışları üzerinde manipülasyon yoluna gideceğine dair izlenim vermektedir.

Vergiye yönelik otorite tarafından olumsuz tepki sayılabilecek diğer bir açıklama ise *toplulukların çözülmesi* diye bilinen yaklaşım ile açıklanmaktadır. Bu düşünsel yapının temelinde ekonomik sisteme yönelik örtülü bir eleştiri yer almaktadır. Görüş, temelde 19. yüzyıl düşünürü Emile Durkheim gibi sosyologların öngörülerine dayanmaktadır. Bu noktadaki temel sav, modern toplum olarak kabul edilen toplumsal yapının özüne oturtulan bireyselliğin reddinden oluşmakta ve bireyselliğin toplumsal sorunların kaynağı olduğuna yönelik bir görüş ileri sürülmektedir. Furedi (2001), konuyu *Toplulukların Çözülmesi* başlığında irdelemektedir. Toplumsal hayatta yer alan güven sorununu açıklamaya yönelik, toplulukların çözülmesi ve bireyciliğin güçlenmesi esas argümanlardır. Bu iki kavram birbiri ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. 1980'li yıllardan sonra bireyciliğin artması sonucu sosyal ilişkiler ve yurttaşlık bilinci azalmış ve vergiye yönelik tutum ve davranışlar bu süreçten, doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmiştir.

Bu görüşe göre ailelerin çözülmesi, suçun artması gibi birçok sorunun kaynağında bireycilik olgusu yatmaktadır. Bireyciliğin barındırdığı yıkıcı dinamik konusunda Durkheim'ın, kendi dar çıkarlarının peşinde koşan ve yalıtılmış bireyden oluşan bir toplumun ömrünün kısa olacağına yönelik görüşlerinin etkisi oldukça fazladır. Kendi çıkarlarını güden içten pazarlıklı bireyler, toplumsal dayanışmaya zarar vermektedirler. Bu tehlikeden kaçınmak için toplumun, işbirliği duygusuna ve insanları bir arada tutan ikincil kurumlara ihtiyaç duyduğuna dair görüşler ileri sürülmektedir (Furedi, 2001: 185).

Bu kapsamda Furedi (2001), Fukuyama'nın ABD için yaptığı tahlillerden alıntı yaparak görüşlerini dile getirmektedir. ABD bir araya gelme sanatını yitirme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bir araya gelme becerisinin temelinde ortak değerlerin sağlamlığı vardır. Bu tür değerler etkiliyse, bireyin çıkarının grubun çıkarına boyun eğmesi kolay olur. Ancak ABD için durum bu şekilde gelişmemiş ve sosyalleşme azalmıştır. Güven ilişkisinin yıpranmasının en açık belirtisi, Amerikan vatandaşlarının birbirine dava açmak için avukatlara ödediği ve nüfusun yüzde birini demir parmaklıklar arkasında tutmak üzere harcanan büyük paralardır. Bu iki maliyet kalemi, yıllık yurtiçi milli gelirin büyük bir yüzdesine denk gelmektedir. Bu durum toplumda güvenin yok olması nedeniyle bir çeşit doğrudan vergiyi ifade etmektedir (aktaran, Furedi, 2001: 185).

İçinde bulunduğumuz toplumsal yapı ve vergi sistemlerinin karşı karşıya kaldıkları sorunlardan biri de işte bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Verginin tarihsel olarak geçirdiği evrim hali hazırda bireyciliğin ön planda olduğu bir toplumsal yapıda ortaya çıkmaktadır. Çünkü vergi mevcut yapı içerisinde kolektif bir sorumluluk şeklinde ifade edilmektedir. Vergiye karşı bireyin tavrı, bireycilik ile verginin kolektif yapısı arasında bir çatışma alanı yaratmaktadır.

2.1. Vergi Direnci

Vergi ödeme konusunda bireyin direnç göstermesi bilinen en yaygın davranışlardan birisidir. Vergi ödememeyi seçimli tercih veya davranış şekli olarak gösteren bireyin bu hali vergi direnci kavramı ile açıklanmaktadır. Vergiye karşı direncin nedenleri arasında vergileme yetkisinin egemen/otorite tarafından kötüye kullanılması da gösterilmektedir. Kötüye kullanma ile belirtilmek istenen, temsilsiz, sınırsız ve keyfi vergilemeye başvurulmasıdır (Aktan vd., 2002; Gök, 2007; Çiçek vd., 2008; Nar, 2015). Bu durum vergiye karşı direnci güçlendirmektedir. Ancak otorite, devletlerin varlıklarını devam ettirmesinin düşük maliyetli yolu olarak kabul edilebilecek vergi ve vergi toplama konusunda koşulsuz itaat beklemektedir.

Ele alınan konu genel itibari ile itaat ve itaatsizlik şeklinde tanımlanabilir. İtaat kavramı egemen tarafından hoş karşılanırken, kimi düşünürlere göre insanlık tarihinin sonu anlamına gelmektedir. Bu düşünürler arasında Eric Fromm örnek olarak gösterilebilir. *"Asırlar boyu krallar, derebeyleri, endüstri patronları ve ana babalar itaat etmenin bir erdem, itaatsizliğin ise ahlaksızlık olduğu tanımında direndiler. Başka bir görüş açısı sunmak için bunun yerine şu tanımı da koyabiliriz: İnsanoğlunun tarihi itaatsizlikle başladı ve ne yazık ki itaatle sona erecektir"* (Fromm, 1987: 7).

Fromm (1987), itaatsizlik kavramına değinirken bireyin farklı bir yönüne vurgu yapmaktadır. Bu birey aynı zamanda farklı bir bireydir. İtaat etmeyen birey, insanlık tarihinde yerini alırken çalışmanın da kapsamını oluşturan sivil itaatsizlik konusu vergiye karşı itaat etmeyen birey örneğini ortaya çıkarmaktadır.

Devlet (modern veya modern olmayan), insanlık tarihi boyunca eklemlenme şeklinde oluşan vergi mirasını kabul edip verginin form değiştirmesinde etkin bir rol alırken diğer yandan vergi taraflarından birey/toplum/uyruk bu kültürel mirasın kabul edilmesi konusunda çok da istekli davranmamıştır. Vergi ödeyenin çeşitli dönemlerde göstermiş olduğu itaatsizlik örnekleri oldukça çok sayıdadır. Bu kapsamda Diamond (2004), çağlar boyunca egemene tabi olanın genel tavrını sorgularken egemeni *hırsızkartlar* kavramı ile açıklamaktadır. Yazar, *hırsızkartlar* kavramı ile bireyin vergi konusundaki kafa karışıklığına dair gerekçeyi ifade etmekte ve halkın egemen güçlere karşı tavırsızlığını sorgulamaktadır. *"İster bir şeflik olsun, ister bir devlet, herhangi bir sınıflı toplumun şunu sorması gerekmektedir: Halk kendi çileli emeğinin ürünlerinin hırsızkartlara aktarılmasına neden göz yumuyor"* (Diamond, 2004: 371). Diamond, bu soruyu yaklaşık 20.000 yıllık bir insanlık tarihi araştırması ardından dile getirmektedir. Bu bakımdan Smith (2008)'in ortaya attığı, *yani neden vergi toplanır?* sorusunun cevabı otorite tarafından verilmiş olabilir ancak *neden vergi öderiz?* sorusunu soran birey cevabını bulamamıştır denebilir.

2.2. Pasif Direnç: Sivil / Ekonomik İtaatsizlik

Vergi direnci oldukça eskilere dayanmaktadır. Hatta verginin tarihi kadar eski bir geleneğe sahiptir. Verginin gelenek kavramı ile açıklanması yerindedir, çünkü verginin kültür ile olan etkileşimi ve aktarma süreci sayesinde vergi direnci de diğer tüm toplumsal

konularda olduğu gibi büyük bir kültürel belleğin sonucudur. Sivil ya da ekonomik itaatsizlik kavramı bu bağlamda vergiye direnç olarak kabul edilebilir. Bu yöndeki görüş John Rawls⁴'in yaklaşımında yer almaktadır. Bu kapsamda sivil itaatsizlik kavramı vergiye karşı tutum şeklinde değerlendirildiğinden toplum veya birey tarafından sergilenen bu davranış, vergi direnci kavramı ile açıklanabilecektir.

Vergi direnci başlığı şüphesiz geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Ancak 19. yüzyıl, bu konudaki teorik altyapı ve bireysel eylem açısından en önemli ismi dünyaya duyurmuştur. Sınıf çatışmaları ve dönemin emek açısından değerlendirilmesi oldukça önemli olabilir; ancak dönemde vergi direnci açısından Thoreau, vergi konusuna farklı bir yöntemle dikkat çekmektedir. "1846 yazında Thoreau (Meksika Savaşını mali açıdan desteklemek için) çıkarılan vergileri ödemeyi reddettiği için tutuklanmıştır. Emerson onu görmek için hapisshaneye gittiğinde 'İçeride ne işin var' diye sormuş, bunun üzerine Thoreau da 'asıl senin dışarıda ne işin var' karşılığını vermiştir" (Zizek, 2011: 168).

Zizek (2011), burada yer verdiği açıklaması ile vergi direnci konusunda farklı bir bakış açısını dile getirmektedir. Bu diyalog ile yasal düzene dâhil olanlar ile kutsal insan (homo sacer) arasındaki ayrım ortaya konulmaktadır. Bu ayrım Zizek'e göre yatay iki insan grubu arasındaki farktan ibaret değildir. Bu ayrım gittikçe aynı insanlara (üst üste binmiş) iki farklı şekilde muamele etme tarzı arasındaki 'dikey' bir ayrım halini de ifade etmektedir. "Basit anlatımı ile: Yasa düzeyinde, yurttaş, hukuki özne muamelesi görür, ama bu yasanın müstehcen üst ben ilavesi, bu boş koşulsuz yasa düzeyinde homo sacer muamelesi görür" (Zizek, 2011: 168). Zizek (2011)'in altını çizdiği görüş, yasa karşısında hukuki özne muamelesi gören ve dışlanan bireyi ifade etmektedir. Ne var ki bu dışlanma, toplumun tamamı için değil sadece tekillikler için geçerlidir. Zizek (2011)'in dikkat çektiği husus bu bağlamda ekonomi ve maliye disiplinlerinde bireyin ele alınış biçimlerine göndermeler içermektedir. "Agamben'in gözündeki homo sacer analizinin örtük anlamı şudur: Dışlanmışların içeriye dâhil edilmesi için müdahale etmemiz gerekmez, homo sacer hepimizin hakikatidir ve hepimizin yerleştirilmiş olduğumuz sıfır düzey konumunu temsil etmektedir. Bundan dolayı olmayan parçanın parçası, homo sacer'in evrensel tekilliği evrenseli oluşturan istisna değildir" (Zizek, 2011: 168-169).

Vergi ödemeyi reddeden bireyin davranışına yer verilen bu görüşte, felsefi tabanda istisna halinden arındırılmıştır. Bu yaklaşım özünde istisna haline karar veren egemen tarafından değil, doğrudan vergi işinin nesnesi olarak kabul edilen birey tarafından geliştirilen bir tanımlamayı ve eylemi ifade etmektedir.

---

⁴ Yazarın Sivil İtaatsizlik konusundaki görüşlerine ayrıca yer verilecektir.

3. Henry Thoreau ve Vergide Pasif Direniş

Henry David Thoreau⁵ tarafından yazılan makalenin ilk ismi *Sivil Yönetime Karşı Koyma* şeklinde 1848 yılında bir manifesto olarak okunmuştur. Makale, *Sivil İtaatsizlik (Civil Disobedience)* ismi ile 1866 yılında basılmış ve aynı isimle Türkçeye çevrilmiştir. Thoreau (2013), "En iyi hükümet en az hükmedendir" cümlesi ile kitabına başlamakta ve eserin ilk sayfasında sahip olduğu temel görüşü aktarmaktadır: "...*Hükümetlerin en iyisi hiç hükmetmeyendir*" (Thoreau, 2013: 7).

Thoreau, 1846-1848 yılları arasında ABD ile Meksika arasında yaşanan savaş⁶ sırasında ödemeyi reddettiği vergi nedeni ile hapiste geçirdiği bir gece, sivil itaatsizlik konulu makalesini yazmıştır. Thoreau (2013), genel itibari ile dönemin ABD hükümetine yönelik eleştirilerini sıralamış olmasına rağmen, özelde çoğu hükümetlerin içinde bulunduğu açmazları dile getirmektedir. 19. yüzyılın ortalarına rastlayan bu makale, bu dönemdeki temel görüşü vergi açısından ciddi biçimde eleştirmektedir. Ordunun varlığını ve buna yönelik harcamaları eleştiren Thoreau, orduyu "sürekli hükümetin, sürekli silahı" olarak nitelendirmektedir. Hükümete yönelik eleştirilerinin başında ise hükümetlerin yersiz olduğuna yönelik görüşü yer almaktadır. "*Hükümet, hizmet sunuyorsa iyidir, ama çoğu hükümet genellikle ve tüm hükümetler de kimi zaman yersizdir*" (Thoreau, 2013: 7).

Thoreau (2013), hükümet, demokrasi, oy verme, milletvekilleri, yasalar, devlet, ordu ve vergi gibi kavramları tartışırken; demokrasi ile anılan çoğunluk ve çoğulculuk kavramına yönelik eleştirileri onun yönetim anlayışına yönelik ipuçlarını içermektedir. Gücü elinde bulunduran insanların çoğunluğa göre hareket etmeleri, bunun haklı olduğunu ya da azınlığa göre adaletili olduğunu göstermeyebilir. Bu durum sadece bu insanların fiziksel olarak güçlü olduklarını gösterir. Çoğunluğun yürüttüğü bir yönetim hiçbir şekilde, adalete dayalı olmayacaktır. "*Çoğunluğun doğruya ve yanlışa karar vermediği, vicdanlı bir hükümet var olamaz mı?*" (Thoreau, 2013: 10).

Thoreau'ya göre yasalar ve hukuk, onlara duyulan saygı ile doğrudan ilintilidir. Ancak bu bir denge gerektirmektedir. Yasalara duyulan saygının doğrulara duyulan saygıya geçmesi, istenilmeyen bir durumdur. Kanunlar asla eşitlik getirmemiştir ve en çok saygı duyulan karar bile, adaletsizlik için günlük araçlar şeklindedir. Yasalara duyulan anlamsız saygının yaygın ve doğal sonucu, yüzbaşı, onbaşı, er ve tüm orduyu hayran olunası bir

---

⁵ 1817-1862 yılları arasında yaşayan, ABD'li yazar, düşünür ve çevreci. Yer verilen eseri *Sivil İtaatsizlik*, Hapishanede yazılan bir makaleden oluşmaktadır. Yazarın ayrıca ünlü düşünür ve siyaset adamlarına ilham vermiş çok sayıda eseri bulunmaktadır.

⁶ 1845-1848 yılları arasında yaşanan bu savaş 1845 yılında ABD'nin Texas'ı işgal etmesi ile başlar, 1847 yılında Mexico'nun düşmesi ve 2 Şubat 1848 de Guadalupe Hidalgo Antlaşması ile sona erer. Antlaşma ile New Mexico, Nevada, Arizona ve Kaliforniya eyaletlerinden oluşan topraklar 15 milyon ABD doları karşılığında ABD'ye bırakılmıştır. Savaş süresinde ABD içinde, bu savaşın haksız bir toprak gaspı olduğu ve köleciliğin yayılmasına yönelik olduğuna dair eleştiriler yapılmıştır.

düzenle dere tepe aşarak, kendi istekleri, kendi mantıkları ve vicdanları dışındaki bu işi onlar için iyice zorlaştırmaktır (Thoreau, 2013: 11).

Bu kapsamda birey ve devlet arasındaki ilişki sadece yasalar ve hukuk düzeyinde değildir. Bu ilişki aynı zamanda birbirlerine karşı bakış açıları ile de ilgilidir. İnsanlar, devlete hizmet ederken -insan olarak değil bedenleri olan makineler şeklinde hizmet ederlerken- ordu, asker, gardiyan, memur, yasa uygulayıcı gibi roller üstlenirler. Bunların çoğunda, özgürce hareket etmek mümkün değildir aslında bu hizmetleri yerine getirmek için taştan veya topraktan insanlar üretilmesi daha iyi olabilir (Thoreau, 2013: 12).

Thoreau'ya göre devlet için çalışanların makine gibi algılanmasının yanında devletin bilakis kendi için de bu yaklaşım geçerlidir.

"Herkes, hükümetin zulmü ve yetersizliği dayanılmaz olduğunda, devrim yapmanın; direniş ve biat etmeyi reddetme hakkı olduğunda hemfikirdir... belli yabancı malların vergisini artırdığı için bu hükümetin kötü bir hükümet olduğu savınız ise, ... tüm makineler aşınır ve bu aşınma iyiyi ve kötüyü dengeler diye düşünebiliriz... ne zaman ki aşınma, makinenin kendisi olur, o zaman baskı ve soygun organize olur; böyle bir makineye gerek olmadığına söylememe izin verin" (Thoreau, 2013: 14).

Thoreau (2013)'nun, devletin bireye yönelik makine şeklindeki bakışına dair eleştirileri farklı dönemlerde farklı düşünürler tarafından da dile getirilmiştir. Buna en yakın örnek Terkel'in görüşleridir. Terkel'in görüşlerini ifade eden temel fikir şu şekilde özetlenebilir:

"Nasıl oluyor da daha çok adam fitturmıyor, anlamıyorum. Çünkü bu tür bir şeye kattığın zaman bir makineden başka bir şey değilsin. Sana gösterdiklerinden daha çok özen gösterirler o makineye. Daha çok saygı duyacaklardır, daha çok ilgi göstereceklerdir o makineye. Ve sen bilirsin bunu. Bir biçimde, makinenin senden daha iyi olduğu duygusuna kapılırsın. Makine bozulursa onu tamir edecek biri bulunur. Ben yıkılırsam, yerimi bir başka adam alıncaya kadar öte tarafa itiliveririm" (aktaran, Dawe, 2002: 317).

Thoreau (2013), yukarıda genel hatları ile yer vermeye çalıştığımız eleştirilerini sıralarken asıl konu olan vergiye değinmektedir⁷. Yazarın, vergiye yönelik görüşlerinin temelinde vergi ile ilgili kavramsal düşün açısından egemenlik, yasa, kanun uygulayıcı, mülkiyet, zenginlik gibi kavramların ağırlığı dikkat çekmektedir. Thoreau (2013), zenginliğin erdemli olamayacağı ve bunun temelinde kazanç sırasında yaşanan ahlak çelişkileri olduğunu, yönetimin haksızlıklarına karşı dirençte mülkiyetin ve mülk haklarının

---

⁷ Vergiye dair görüşleri eserin 28. sayfasından başlamakta ve 53. sayfaya kadar devam etmektedir. Eser toplamda 56 sayfadan oluşmaktadır.

engel olacağını düşünmektedir. Zenginlik için hükümet ile iyi geçinmenin belirleyici olduğuna, egemenlik hakkı ve otorite ile verginin yakından ilgili olduğuna dair görüşlerini sıklıkla tekrarlamaktadır (Thoreau, 2013: 28-35). Bu görüşler bir bakıma verginin temel sorunlarından biri olduğunu düşündüğümüz vergi ödeme konusunda bireycilik ve kolektiflik ayrımına işaret etmektedir.

“Kendi adıma, devleti korumanın daha iyi olacağı hissine bir an bile kapıldığımı düşünmek bile beni rahatsız eder, ama vergi ibrazı ile karşılaştığımda devlet otoritesini reddedersem, çok geçmeden mallarıma el koyacak ve beni ve çocuklarımı ebediyen rahatsız etmeye başlayacaktır. Bu şekilde kaybedeceğinizden emin olduğum mülkü edinmeye uğraşmak, harcayacağımız zamana değmez..., bir kimse eğer hükümetin yoluna taş koymaz ise Türkiye’de bile zengin olabilir. Konfüçyüs, eğer bir devlet akıl ve mantık ile yönetiliyorsa, umutsuzluk ve fakirlik utanç kaynağıdır; eğer bir devlet akıl ve mantık ile yönetilmiyorsa zenginlik ve onur utanç kaynağıdır der” (Thoreau, 2013: 34-35).

Thoreau (2013), itaat ve itaatsizlik arasında fırsat maliyetine dair bir hesap yapmaktadır. Bu bağlamda devlete itaatsizliğin götürüsünün, itaat etmenin götürüsünden her zaman daha az olacağına dair sonuca varmıştır. Zizek (2011)’in ifade ettiği, içerdekiler ile dışarıdakiler hakkındaki görüşü ise Thoreau’nun seçim vergisine yönelik takındığı tavır ve fikirleri arasında yer almaktadır.

“Altı yıldır hiç seçim vergisi ödemedim. Bu sebeple bir kez hapse girdiğimde, ... Parmaklıklar ardına tıklmıştım, beni sanki sadece et, kan ve kemikten oluşuyormuş gibi gören kurumun aptallığı yüzünden ve elimden bir şey gelmiyordu. Sanırım bu, benden sağlayabileceği tek yarar olarak görünmüştü ve asla benden fayda sağlayacak başka yollar aramamıştır. Asla kısıtlanmış gibi hissetmiyordum. Duvarların yapıldığı taş ve harç bana büyük bir ziyan gibi görünüyordu. Sanki, kasabada tek vergisini ödeyen benmişim gibi hissediyordum (tek doğru yapan benmişim gibi hissediyordum)” (Thoreau, 2013: 36-37).

Thoreau’ya göre vergi ödememek, çeşitli sebep-sonuç ilişkileri içermektedir. Bu ilişki onun aşağıda yer alan görüşlerinde rahatlıkla gözlenebilmektedir.

“Hiçbir zaman karayolları vergisini ödemeyi reddetmedim, çünkü devletin bir yardımcı olmayı istediğim kadar iyi bir komşu olmak isterim ya da okulları desteklemek için, kasabadan kişilerin eğitimi için kendime düşeni yapmaktayım. Vergiyi ödemeyişim verginin sebebi değildir. Ben, temelde devlete bağlılığı reddetmekte, ondan mümkün olduğunca uzak durmak istiyorum... eğer diğer kimseler benden istenen vergiyi ödüyorlarsa, devletin istemlerine uygun olarak, bu zaten yapmakta oldukları bir şeydi ya da haksızlığa devletin onlardan beklediğinden çok daha büyük ölçüde destek vermektedirler” (Thoreau, 2013: 45-46).

Burada Thoreau, vergi konusunda bireycilik ve kolektif davranışın temellerine, toplanan vergilerin harcanan yerleri bağlamında göndermelerde bulunmaktadır. Onun bu tavrı 21. yüzyılda vergi ödeyenlerin de kafasında yer alan bir sorunun dışı vurumu şeklindedir. İçinde bulunduğumuz dönemde ödenen vergilerin harcandıkları alanlar otoritenin hesap verilebilirlik ve şeffaflık konularını gündeme getirmektedir.

Thoreau (2013) vergi ödeyenlerin davranış şekillerine eserinin genelinde değinmektedir. Vergi ödeyen bireyi anlamaya ve davranışlarını anlamlandırmaya çalışan Thoreau'un vardığı sonuçlardan bir kaçısı ise dikkat çekicidir. Bunlardan ilki; vergi ödeyenin mülküne devletin el koyması ile yaşanacak kayıptan bireyin kaçınması; diğeri ise vergi ödeyen bireyin ortaya çıkarmayı hedeflediği zenginlik girişiminde devlet tarafından konulan engellerle karşılaşmak istememesidir. Bunlar bir bakıma vergi ödeyen açısından gönüllü değil zorunlu tedbirlerdir. Bu bağlamda "içinde bulunduğumuz dönemde uyum pek de gönüllülük şeklinde değildir" savı akla gelmektedir.

Thoreau (2013: 54), eserinin kimi bölümlerinde ABD milletvekillerine yönelik eleştirilerine de yer vermektedir. Milletvekillerinin, serbest piyasa ile birliğin özgürlüğü ve ulusun saygınlığı arasındaki karşılaştırma değerini henüz öğrenmemiş olduğunu, dönemin ABD milletvekillerinin vergi, finans, ticaret, imalat ve tarım arasındaki ilişkiler hakkında konuşabilecek yeteneğe veya zekâyâ sahip olmadığını ifade etmektedir.

Thoreau (2013), bireyin, içinde birey olarak yer aldığı bir devlet düşlemiş ve bunu bulabilmenin düşünsel zemini oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda eserinde bunun tam tersi birey modeline yönelik eleştiriler getirmiş ve eleştirdiği bu modele karşı siyasi ve politik eylemler sergilemiştir. Thoreau (2013), başka bir demokrasinin mümkün olup olmayacağını, devlet yönetiminde geline son noktanın demokrasinin bilinen şekli ile bu mu? olacağını, vergiyi de konunun içinde katarak net bir şekilde sorgulamıştır.

4. Henry Thoreau'yu Anlamak

Literatürde sivil itaatsizlik konusuna ve Thoreau'nun vergi konusundaki görüşlerine açıklama getiren farklı düşünürlere ait görüşler bulunmaktadır. Bunlardan birisi de siyasal liberalizm savunucusu (Habermas, 2003: 3) John Rawls'ın konu hakkında görüşleridir. John Rawls eserinde⁸ kavramın tanımına ve haklılığına değinmektedir. Rawls (1997), genel itibari ile sivil itaatsizliğin sınırlarına yer vermiştir. Bu eylem türü için temel ayırım kesinlikle şiddetin reddedilmesi ile sınırlandırmaktadır. Vergi konusunda sivil itaatsizliğe dair

---

⁸ Bu bölümde yer verilen eserlerin tamamı (Thoreau'nun eseri hariç) tek bir kaynaktan derlenmiştir. Eser: "Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik" adı ile *Ayrıntı* yayınları tarafından 1997 yılında yayınlanmış bir çeviri eserdir. Eserde H. Arendt, R. Dworkin, J. Habermas, J. Galtung, M.L. King, H. Saner, J. Rawls ve H.D. Thoreau'nun aynı başlık altında yazdığı eserlerin tamamı yer almaktadır. Bu eser aynı zamanda *Sivil İtaatsizlik* eylemlerine yönelik çok sayıda örneği barındırmaktadır.

görüşleri ise Thoreau'nun savunduğu ve gerçekleştirdiği eyleme yönelik eleştiri kapsamında olup alternatif bir yol önerisi getirmektedir.

“Örneğin açıkça eşit özgürlük ilkesinin ihlalini hedeflemeyen ya da bu ilkeyi sınırlamayan bir vergi yasasına karşı normal sivil itaatsizlikle karşı çıkılmamalıdır. Böyle bir durumda kamuoyunun adalet anlayışına yönelik çağrı, yeterince açık olmayacaktır. Bu tür sorunların çözümü, gerekli eşit özgürlüklerin güvencede olması durumunda politik gelişme sürecine bırakılmalıdır. Çünkü böyle durumlarda akla uygun bir uzlaşma formülü bulmak muhtemelen mümkündür” (Arendt vd., 1997: 62).

Rawls (1997), bu konuda çözüm ve uzlaşma zemini olarak serbest piyasa koşullarının geçerli olacağını ve doğal düzenin olası uzlaşma zeminini sağlayacağı yönünde görüşe sahiptir. Ek olarak dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise vergi konusunda yaşanan sorunlarda taraflar açısından uzlaşmacı bir rota çizmiş olmasıdır. Burada yer verilen görüşte, günümüz politik gelişme düzeyleri ile modern vergi sistemlerinin arasındaki ilişki ifade edilmektedir (Arendt vd., 1997: 54-67).

Arendt (1997) ise Thoreau'un sivil itaatsizlik yönteminin altında yatan temel etmenin ne olduğuna yönelik sorulara yanıt aramıştır. Thoreau'un görüşlerinde yer verdiği *vicdan* konusu bu anlamda yeteri kadar net değildir. Arendt'e göre aslında Thoreau'un vergi ödemeyi reddeden eyleminin temelinde köleliğe karşı takındığı tutum yer almaktadır (Arendt vd., 1997: 83).

Konu hakkında bir diğer görüş ise Saner (1997)'e aittir. Saner (1997)'e göre asıl sorun devletin mutlak olamayacak tutumları ile ilgilidir. *“Hiçbir devlet mutlak olarak iyi ve mutlak olarak adil olamayacağı için, yurttaşlarından ancak mutlak olmayan eylemler talep edebilir”*. Saner'e göre öldürme eylemi devletler açısından *ultima ratio* anlamında meşru olarak görüldüğü sürece, devlet insanlara devlet için öldürme eylemine katılmaları yolunda propaganda yapabilir, ancak bunu herkes için geçerli emir haline getiremez. Saner (1997)'in vurguladığı görüş zorunlu askerlik üzerinedir. Zorunlu askerlik hizmeti de bir tür görev ya da vergi kapsamında değerlendirilmektedir. Saner (1997), ısrarla demokratik yönetimler tarafından çıkarılan yasaların çoğunluğun onayına sunulup sunulmama durumuna gönderme yapmaktadır (Arendt vd., 1997: 159-165).

Saner (1997)'e göre Thoreau döneminde yaşanan sivil itaatsizlik eylemleri genel itibari ile savaşa karşı düzenlenen eylemlerden ve bu eylemleri desteklemek için vergi ödemeyi reddetme girişimlerinden oluşmaktadır. Bu kapsamda şu soru akla geliyordu: *“Parlamento ve hükümet halkın çoğunluğunun onaylamadığı kararları uygulayabilir mi ya da böylece demokrasinin özü mü zedelenmiş olur?”* (Arendt vd., 1997: 162).

Bu anlamda Saner (1997)'in geldiği noktada vergi ile devlet arasındaki ciddi bağ ve savaş ile vergi arasındaki ilişki dikkat çekmektedir.

Sivil itaatsizlik kavramı hakkında yukarıda özet olarak kimi düşünürler tarafından dile getirilen fikirlere yer verilmektedir. Bu yaklaşımlar ışığında; Thoreau'nun eylemi ile sadece sivil itaatsizlik kavramını ortaya koymadığı buna ek olarak itaat etmeyen birey modelini de ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Thoreau'nun bu teorik yaklaşımı ve eylemi kendinden sonraki düşünürlere yıllarca üzerinde tartışabilecekleri bir kavram sunmuştur.

Savaş, devlet ve vergi kavramlarının sıklıkla yan yana geldiği mali sosyoloji bu konuda oldukça geniş bir literatüre sahiptir. Mali sosyoloji alanında Goldscheid (1964) ve O'Connor (1974)'in verginin toplumsal tabanlı sınıf analizlerinde yer verdiği birikim ve meşruiyet kavramları bu anlamda dikkat çekmektedir. Verginin bu anlamı ile ele alınan teorik yapısı, devletin finansman şekli olarak kullandığı vergilerin, sermaye sahipleri tarafından ödenmeyip devlete borç verilmesi ve karşılığında faiz talep edilmesi yönündeki görüşleri çeşitli yazar ve düşünürler tarafından da ele alınmıştır. Bu konu üzerinde yazan veya düşünenlerden birisi de Chomsky'dir. Verginin şiddet ve savaş ile olan ilişkisinde yakın geçmişe dair geniş tespitler Chomsky (2001) tarafından (soğuk savaş dönemindeki vergiye yönelik ABD politikaları ile) ele alınmaktadır.

Chomsky (2001), Goldscheid (1964) ve O'Connor (1973)'ün vergi hakkındaki teorik yaklaşımını ABD'nin mali piyasalarını ve hükümetini analiz ederken kullanmaktadır. Genel anlamda soğuk savaş dönemini anlatan Chomsky (2001), ABD'nin düşman olarak nitelendirdiği Kremlin hakkındaki politik söylemlere yer vermektedir. Chomsky (2001)'nin ABD siyasilerinin görüşlerinden derlediği söylemler şu şekildedir:

"...Kremlinin şeytani emellerinden uzak tutmalıyız. Kremlin, bu unsurları⁹ ayaklandırmak, ekonomimizi, kültürümüzü ve siyasi yapımızı altüst etmek için kullanmayı amaçlamaktadır. Vergiler artırılmalıdır. Askeri amaçlı olmayan federal harcamalar kısıtlanmalıdır. Askeri olmayan projelerin hayata geçirilmesi ertelenmelidir, ... bu sayede yerel ekonomiye de canlılık kazandırılacaktır" (Chomsky, 2001: 29-30).

Siyasi bir söylem olarak da verginin kullanılması ABD'nin yakın tarihinde görülmektedir. Amerikan halkı fedakârlık yapmalı ve bazı çıkarlarından vazgeçmeye rıza göstermelidir. Bu kavramlar millî birlik ve bölünmez bütünlük ile ele alınmaktadır.

Genel itibari ile *Soğuk Savaş* dönemi, dünyanın büyük bir bölümünde yayılcılığın, saldırganlığın ve devlet şiddetinin tarihinden oluşmaktadır (Chomsky, 2001: 43). Chomsky (2001)'ye göre devlet bu şiddeti halktan topladığı vergi ve sermaye sahiplerine açtığı sınırsız askeri endüstri kompleksleri ile gerçekleştirmiştir.

---

⁹ Chomsky bu unsurları şöyle sıralamaktadır: "işçi birlikleri, sivil kurumlar, okullar, kiliseler ve medyanın tamamı".

"...Halktan aldığı vergiler ile ileri teknoloji üretimini üstlenmiş savaş endüstrisini destekleyen, devleti savaş endüstrisinin hazır müşterisi konumunda tutan, kârlı sahaları özel sektöre bırakmaya kararlı bir devlet mekanizmasının çarkları tıkır tıkır işletilmiştir" (Chomsky, 2001: 44).

Savaş ve vergi arasındaki bu bağ bir bakıma savaş devleti veya daha yaygın kullanımı ile devlet şiddeti kavramlarını akla getirmektedir. Bu kavramsal benzeşme ABD tarihinde vergi devleti ile bir şekilde uyum içinde ilerlemektedir. "...Yardım kelimesi, vergi mükelleflerinin iş adamlarını, girişimlerinde vergiler ile destekleme keyfiyetini gözlerden saklamak amacıyla bir hüsn-ü tabir olarak kullanılmaktadır: amaç, iş adamlarının önünü açmak, nüfuz alanlarını vatandaşın parasıyla genişletmektir. Gerçek niyet mutlaka saklanmalıdır" (Chomsky, 2001: 121-122).

Chomsky (2001) bu işleyişe dair örnekler arasında İsrail'in İktidar partisi *Likud*'a yer vermektedir. Chomsky (2001) yukarıda yer verilen görüşleri ile Goldscheid (1964)'ın vergi işleyişi ve mali kriz kavramına; O'Connor (1973)'ın devlet finansman şekli olan vergiye dikkat çekmektedir. Vergiye karşı temel davranış kalıplarını, itaat etmesi gereken bireyi ve sınıfların çıkar baskılarını net bir şekilde dile getirmekte tüm bu değişkenleri savaş ve şiddet, bunların demokrasi bağlantısı ve devletin manipülasyon gücü bağlamında ele almaktadır.

Thoreau'nun eseri ile Chomsky'nin eseri arasında yaklaşık 150 yıllık bir süre bulunmaktadır. Yine Thoreau'nun eserinde dile getirdiği savaş ile *Soğuk Savaş* dönemi arasında da 100 yıllık bir süre bulunmaktadır. Ancak aradan geçen zaman içerisinde vergi ve savaş arasındaki ilişkiye dair görüşlerde bir değişme olmazken ABD'nin politik kararları açısından da herhangi bir değişim söz konusu değil gibi gözükmektedir.

5. Sonuç ve Tartışma

Sivil itaatsizlik yasadışı bir eylemdir. Bütün yasal yollar denendikten sonra girilen, yasal olmayan ancak şiddet içermeyen bir yöntemdir. Yasadışı olmasına rağmen gizli değil bir alenilik gerektirir. Bu yönü ile eylemin kamuoyunca algılanabilir olma özelliği ortaya çıkmaktadır. Politik ve hukuki sorumlulukların üstlenilmesi, ortak adalet anlayışına ve bu anlayışın varlığına yönelik bir çağrı olarak yorumlanmaktadır. Eylemin, sistemin geneline değil tekil haksızlıklara yönelik olması onun temel özelliği arasında gösterilmektedir. Yapılan eylem, ciddi haksızlıklara karşı yapılmakta ve eylem ile haksızlık arasında ciddi bir bağ bulunmaktadır. Bu bakımdan sivil itaatsizlik eylemleri haksızlıklarla ilgili çifte standart içermemektedir (Arandt vd., 1997; Aktan vd., 2002).

Thoreau'nun görüşleri verginin bölgesel ve zamansal konumuna yönelik tespitler ve eleştiriler içermesine rağmen gerçek anlamda vergi direnci alanında önemlidir. Özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda birçok ülke vergi borçlarını ödemeyen kişileri hapis ile cezalandırmakta iken yakın bir geçmişte Avrupa ülkelerinin tamamında bu uygulama sona erdirilmiştir.

Bunun dışında Thoreau'nun eserinde vergi toplayan kurumlara yönelik kimi ipuçları da yer almaktadır. Verginin özellikle devlet ve devlet yönetimi ile sıkı bir bağ taşıdığı eserde açıkça belirtilmektedir. Buna benzer diğer bir husus ise kamu otoritesinin saydamlığı konusudur. Otoritelerin vergi gelirlerinin nerelere harcandığını açıklamaları ve bilgi paylaşımları vergi ödeyende motive edici bir etki yaratmaktadır. Thoreau, bu anlamda vergi ödemeyi reddeden bir bireyin davranış şeklinin altında yatan temel düşünsel noktaları açık bir şekilde ifade etmektedir.

Yer verilen görüşlerde vergi direnci şeklinde davranışı seçen veya sergileyen birey ile egemen güç arasındaki ilişki çeşitli yönleri ile ele alınmaktadır. Dönemsel olarak değişim gösterse de yukarıda yer verilen *Sivil İtaatsizlik* hakkında yazılan çalışmaların tümü, içinde yaşanılan toplumsal düzene yönelik eleştirileri içermektedir. Bu bakımdan vergi ve yönetim şekilleri arasındaki ilişkide yönetim anlayışının ne denli önemli olduğuna dair vurgu dikkat çekmektedir.

Verginin doğasında olan özgün durumu vergiyi çift yönlü bir etkileşimin içine koymaktadır. Bu etkileşimde tarafların çatışma ve uyum şeklindeki davranışlarının temelinde birbirine başat olma gayreti göze çarpmaktadır. Vergi, ontolojik yapısı gereği iki taraf [vergiyi ödeyen ve vergiyi talep eden] arasında gerçekleşen, bazen konum değiştiren, rol değiştiren sürecin merkezinde yer almaktadır. Bu özel durumu nedeni ile her iki aktör açısından da hem ekonomik hem de politik bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Sonuç olarak vergiye ilişkin değişkenlerin önemi, farklı taraflar için farklı anlamlara gelmektedir. Yani vergi olgusu oldukça çok sayıdaki parametrenin birbirleri ile etkileşimini ifade ederken bu etkileşimlerin de ortaya çıkardığı yeni yapay parametreler bulunmaktadır.

Sivil itaatsizlik kavramı daha çok siyasi ve ideolojik bir düzlemde kullanılmaktadır. Oysa ortaya çıkışı ve fiili durumu onu doğrudan vergi ile ilgili kılmaktadır. Bu anlamda vergi literatürüne sivil itaatsizlik kavramı 'ekonomik itaatsizlik' kavramı ile kazandırılabilir. Son olarak vergi tarihine yönelik daha detaylı araştırmalarda bu kuramsal alan temel alınabilir.

Kaynaklar

- Aksoy, Ş. (1994), *Kamu Maliyesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aktan, C.C. & D. Dileyici & Ö. Saraç (2002), *Vergi, Zulüm ve İsyân*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Arendt, H. & R. Dworkin & J. Habermas & J. Galtung & M.L. King & J. Rawls & H. Saner & H.D. Thoreau (1997), *Kamu Vicdanına Çağrı, Sivil İtaatsizlik*, (Çev. Y. Coşar), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bottomorer, T. & R. Nisbet (2002), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, İstanbul: Ayraç Yayınları.
- Chomsky, N. (2001), *Demokrasi Gerçek ve Hayal*, (Çev. C. Cerit), İstanbul: Pınar Yayınları.
- Çiçek, H. & M. Karakaş & A. Yıldız (2008), *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Vergi Yükümlülüklerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.
- Dawe, A. (2002), "Toplumsal Eylem Kuramları", T. Bottomore, & R. Nisbet (eds.), içinde: *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ankara: Ayraç Yayınları, 369-421.

- Diamond, J. (2004), *Tüfek Mikrop ve Çelik*, (Çev. Ü. İnce), Ankara: Tübitak Yayınları.
- Fromm, E. (1987), *İtaatsizlik Üzerine Denemeler*, (Çev. A. Sayın), İstanbul: Yaprak Yayınları.
- Furedi, F. (2001), *Korku Kültürü Risk Almanın Riskleri*, (Çev. B. Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goldscheid, R. (1964), "A Sociological Approach to Problems of Public Finance", A.P.R. Musgrawe (ed.), in: *Classics in the Theory of Public Finance*, Londra: London St Martin Pres, 202-213.
- Gök, K. (2007), "Vergi Direncinin Gelişimi", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 12(1), 143-163.
- Habermas, J. (2003), *İnsan Doğasının Geleceği*, (Çev. K.H. Ökten), İstanbul: Everest Yayınları.
- Hobbes, T. (2008), *Leviathan*, (Çev. S. Lim), İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayıncılık.
- Nadaroğlu, H. (1992), *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Nar, M. (2015), "The Effects of Behavioral Economics on Tax Emnesty", *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(2), 580-589.
- O'connor, J. (1973), *The Fiscal Crisis of The State*, New York: Nartin Press.
- Ricardo, D. (2001), *On The Principles of Political Economy And Taxation*, Kanada: Batoche Books.
- Rousseau, J.J. (1995), *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (Çev. Rasih Nuri İleri), İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2014), *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. V. Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Smith, A. (2008), *Milletlerin Zenginliği*, (Çev. H. Derin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Thoreau, H.D. (2013), *Sivil İtaatsizlik*, (Çev. M. Olçum), İstanbul: Kafekültür Yayıncılık.
- Weber, M. (1949), *The Methodology of the Social Sciences*, New York: Free Press.
- Zizek, S. (2011), *Ahir Zamanlarda Yaşarken*, (Çev. E. Ünal), İstanbul: Metis Yayınevi.

Özmen, İ. (2018), “Bitmeyen Kavga: Vergi, Vergide Bir Pasif Direnç
Örneği Henry Thoreau”, *Sosyoekonomi*, Vol. 26(36), 161-177.